

Serdar Korucu: Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Ermeni Gündemi

Posted on 06/10/2019

Osmanlı'da sosyalizmin ilk temsilcileri arasında yer alan Osmanlı Sosyalist Fırkası, 109 yıl önce resmen kuruldu. Beyannamesini İştirak dergisinin 20. sayısında yayınladı.

Miladi takvime göre 15 Eylül 1910'da (Rumi takvimle 2 Eylül 1326) yayınlanan beyannamede, sosyalizmin Osmanlı'da "pek fena, pek yanlış ve külliye medlülüne [gösterilen] zıd bir surette" anlaşıldığını belirtiyor ve devam ediyordu: "Sosyalizm sermayenin mahdud [sınırlı] ve behemehal [herhalde] müstebid [despot] kimseler elinde bulunmasına itiraz ile "herkese hakkı kadar" kaidelerini vaz'eder [yerleştirmek] Niçin milyonlarca adamlar birkaç kişinin esiri olsun?"

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın en önemli vurgusuysa Osmanlı topraklarının çeşitliliğine vurgu yapması ancak önceliği işçi sınıfına vermesiydi:

"Osmanlı Sosyalist Fırkası memleketimizde anasır-ı muhtelif [çeşitli unsurlar] arasında ittihad [birlik], uhuvvet [kardeşlik], müsavat [eşitlik] esaslarına hadim [hizmet eden] ve yegane esbab-ı tefrika [yayın nedeni] olan münaferat [nefretler] ve suitefehhümat-ı kavmiyenin [kavmin yanlış anlamaları] izalesine [giderme] saidir [çalışan]."

İlk amaç, "ekseriyet-i azimeyi [büyük çoğunluk] teşkil eden fıkara-yı ahali ve amele sunufunun muhafaza-i hukuk ve terhif-i hayatı" olacak, ikinci amacı yeryüzündeki işçilerle birlikte çalışma ve birleşmekti.

Aralık 2013'te İletişim Yayınları'nda çıkan "Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları" kitabıyla

Selçuk Gürsoy, bu fırkanın İştirak, İnsaniyet, Sosyalist, Medeniyet gibi çeşitli yayınlarını da içeren 38 sayılı külliyyatının tamamını sadeleştirmişti. Bu yayınlar içerisinde fırkadan önce yayın hayatına başlayan İştirak'in ilk sayıları büyük heyecan yaratıyordu. Öyle ki, 15 Mayıs 1326 (28 Mayıs 1910) tarihli İştirak'te yayınlanan bir okurun, kendini "sosyalistliğe meftun bir kadın" olarak tanıtan Beyoğlu'ndan Margarit'in 23 Mayıs 1910 tarihli mektubu bu coşkuyu gösteriyordu.

"Yeryüzünde yaşayan hakiki bir kardeşlikle birbirine bağlayacak ve Türkiye'de de bir genel kardeşlik kuracak olan "sosyalizm" fikrinin neşrine elçi bulunan sevimli "İştirak" Gazetesini büyük bir merakla mütalaa etmekte ve sevincimden çıldırmak derecesine gelmekteyim."

Mektubun yazarının en büyük temennisiyse "Türkiye'nin "L'Humanite"si" olarak nitelediği bu "saygın gazetenin hayatına devam edebilmesi" olacaktı. Fakat bu yayının ömrü o kadar uzun olmayacak, 1912'de kapanacaktı.

Hem İştirak hem de diğer dergiler ülkenin işçi gündemini merkeze alıyordu ve bu işçiler arasında Ermeniler de vardı. Mesela İştirak'in 20 Şubat 1325'te (2 Mart 1910) yayımlanan 2. sayısının konusu Bursa ipek tezgahlarında çalışan işçi kadınlardı. Bu kadınların mektubu Ermeniceydi ve onu çevirense ileriki sayılarda derginin başyazılarını da yazacak olan, fakat hakkında geniş bilgi hala bulunmayan "Bedik" olacaktı.

"Biz zavallı, sefil, talihsiz kızlar. Biz insanlığın nazar-ı dikkatinden uzak, sefalet derecesine düşmüş bedbahtlarız. Biz de toplumun bir parçası olduğumuz halde herkes bizden nefret eder. Eski çağ esirlerinin hayatına gıpta edecek kadar sıkıntıya düşmüşüz. Acaba sefaletin ortadan kaldırılmasını isteyen insanlık bizim halimizi görmüyor mu? (...) Sayımız yalnızca Bursa'da beş bini buluyor. Gece gündüz çalışırız, çalışırız... tekrar çalışırız! Halimize kimse acımaz. Evet! Vücudumuzu kavuracak derecede çalışıyoruz."

Bursa'daki kadın işçilerin mektubu Ermenice olsa da, aralarında Türk, Rum ve Yahudi

işçilerin de olduğunu belirtiyorlar ve çağrılarını tüm Osmanlı gençlerine yapıyorlardı. Hakları uğruna harekete geçmeleri için...

“Ey Osmanlı gençleri! Siz Osmanlının hürriyetini elde edilmesi için harikulade fedakarlıklarda bulundunuz. Başarılı oldunuz... Fakat siz Osmanlının saadetinin ve özellikle bizim gibi bedbaht kızların kişisel özgürlüklerini elde etmekle de yükümlüsünüz. Fabrikatörler hem haklarımızı gasp eder hem de “hayvan, “köpek” gibi sözlerle bizi aşağılarlar. Bu hakaret bize değil sizedir.

İşte Türk, Rum, Ermeni, Musevi işçilerden oluşan hepimiz bu esef verici duruma son verilmesi, gece çalışmasının kaldırılmasını istiyoruz, bu hakkımızdır. Ey basın mensupları sizden yardım istiyoruz. İmdat, halimize imdat! Bizim hukukumuzu savunun, bizi şu fabrikatörlerin mezaliminden kurtarınız:”

İştirak’te bir başka işçi talebi 8 Mayıs 1326 (21 Mayıs 1910) tarihli sayısında yer alacaktı. Bu kez metnin altında üç imza vardı: Mihran, Şaban ve Pandeli. Yani üç imzadan ikisinin sahipleri Ermeni ve Rum’du. Şikayetçi olunan kurumsa Dersaadet Tramvay Şirketi’ydi. İştirak’e göre bu işyerinin sicili daha önce de karanlıktı, “zavallı işçiyi, memurların hukukunu mahvedici ve beygirleri telef etmek için teşekkül etmiş olan zalim bir şirket”ti.

Dersaadet Tramvay Şirketi’nin “artık haddini aştığını” söyleyen İştirak, “Böyle bir şirket hangi memlekette var? Avrupa’nın en küçük kasabalarına varıncaya kadar artık ortaçağa mahsus olan bu gibi arabalara çöp doldururlar,” diyordu ve Alman tebaasından olan Tramvay Şirketi hakkında işçilerin gönderdiği mektuba yer veriyordu.

“Tramvay Şirketi bundan önce vermiş olduğu vaatleri yerine getirmek istemiyor. (...) Biz yalnız vatanımız için muharebe etmek ve ölmeğe hazırız. Haksız yere bu şirketin haksızlıkları, zulüm ve haksızlıkları yüzünden ölmeyi cinayet addederek bu bapda merhametinize sığınırız.”

“Bakınız ey muhterem Osmanlılar, bunlar bizim hukukumuzu, işçimizin hukukunu çiğneyerek bizi adeta alçak mahlukat gibi kullanmak istiyorlar. Fakat biz kendi hukukumuzu müdafaa edeceğiz. Almanya’da işçinin kahrına uğrayan bu alçaklar bizim gibi sefillerden mi almak istiyorlar. Ah, toplumsal hayat! Bunlar medeniyetin kaynağından gelip de bize ders verecekler değil mi? Fakat biz artık dersimizi öğrenmiş olup ders vermekte olduğumuzu onlara anlatacağız.”

Mektup İştirak’ten önce, tramvay memur ve işçileri tarafından Dersaadet Alman Sefiri’ne de telgrafla gönderilmişti, Padişah, Meclis-i Mebusan ve Ayan Başkanlığına, Sadrazam Hakkı Paşa, Ticaret ve Nafia Nazırı Hallacyan Efendi gibi isimlere de... Mektubun ulaştığı isimler arasında Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının Ermeni mebusları Zohrab ve Vartkes Efendiler de vardı.

“Kürd unsuruyla Ermeni unsuru arasında nefret malum olduğu halde...”

Krikor Zohrab Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın bir başka sayısında daha konu olacaktı. İştirak’in yayına ara verilmesiyle birlikte çıkarmaya başladığı Sosyalist dergisinin 16 Teşrinisani 1326 (29 Kasım 1910) tarihli 2. sayısında dönemin İstanbul mebusuna ilginç bir teşekkür yer alacaktı.

“BİR KANUNSUZLUĞU TAMİR

Bir hafta evvel kömür amelesinin ilan eylediği grevde ihtilalci ve teşvikçi olmak üzere sekiz işçinin tevkif olunduğunu gazeteler yazmışlar idi.

Bu sekiz işçinin tümü Kürd unsuruna mensup olduğu ve Abdülhamid devrinde Kürd

unsuruyla Ermeni unsuru arasında mevcut nefret fevkalade malum olduğu halde onları çıkarmaya çalışan muhterem mebus Zohrab Efendi olup Dâhiliye Nezareti nezdinde yaptığı etkili teşebbüsler neticesinde hepsi tahliye olunmuştur. Bu vesile ile muhterem mebusa teşekkürlerimizi takdim ederiz.”

Son olarak ise İştirak'in gündemine bir başka Ermeni mebusu girecekti. Tramvay işçilerinin mektuplarını ulaştırdığı isimlerden Vartkes Serengülyan. Fakat bu kez İştirak'te yayınlanacak açık mektup teşekkür değil, eleştiri içeriyordu. Fuad Nazmi tarafından kaleme alınan 18 Temmuz 1328 (1912) tarihli mektup önce Vartkes Efendi'nin geçmişteki duruşunu takdirle anlatıyordu:

“Sizin hayatınızı insanlığın selametine vakfederek nasıl felaketlere, tehlikelere göğüs gerdiğinizizi bilenlerden ve takdir edenlerdenim.

Abdülhamid'in devrinde Van hapisanesinden Ergani madeni zindanına nakledilirken çektiğiniz işkenceleri Bitlis'te gözümle gördüm. Kalbimle ağladım.

Bir semerli beygirle, kollarınızdaki kelepçenin baskısıyla acı çekerken gururluydunuz.

Çünkü insanlık sevdasının kalbinizde sonu gelmez bir surette temerküz ettiğine katiyen eminim. Bütün bu acılara niçin tahammül ettiniz? Hiç şüphesiz insanlığın saadetine hizmet etmek için değil mi?”

Ancak bu noktadan sonra sitem gelecekti. Çünkü İttihatçıların Halaskar Zabitan hareketiyle iktidardan uzaklaştırıldığı zor zamanlarda İstanbul Mebusu Krikor Zohrab ile birlikte Vartkes Serengülyan onları desteklemişti. Bu destekse meclise müdahaleyi kınayan demokrat tutum nedeniyledi.

“O halde nasıl oluyor ki: Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'e güya [Halaskar-ı Zabitan Grubu]

tarafından gönderildiği iddia olunan mahut mektubun meclisinizde kıraatini heyecanınıza yenildiğiniz de felakete uğramış bir milleti kurtaran mukaddes insanları “Şantajcılıkla” ithama kadar vardınız? (...) Zanneder misiniz ki o meşrutiyet taraftarı subaylar -mecburiyet el vermedikçe- gayri kanuni harekette bulunsunlar.”

Halaskar bildirisinin uydurma olduğunu ima eden İştirak ekibi, bir tür karşı darbeye gerçekleşmiş olan İttihatçıların iktidardan düşüşünün ardından meclise yönelik tehditleri eleştiren Vartkes Serengülyan’a böyle tepki gösterse de, İttihatçıların 23 Ocak 1913’te yeni bir karşı darbeye, Bab-ı Ali Baskını’yla döneceklerini ve kendilerini de sürgüne yollayacaklarını tahmin edemeyeceklerdi.

Erzurum Mebusu Vartkes Serengülyan ise bu yazıdan yaklaşık 3 yıl sonra Ermeni Soykırımı’nın başlangıcı kabul edilen İstanbul’daki 24 Nisan tutuklamalarının ardından yaklaşık 1 ay sonra 1915’in Mayıs ayının son günlerinde Krikor Zohrab ile birlikte tutuklanacak, yargılanmak üzere Diyarbakır’a gönderilirken Urfa yolunda Teşkilat-ı Mahsusa için çalışan Çerkes Ahmet tarafından öldürülecekti. Vartkes Serengülyan bir mavzer kurşunuyla, Krikor Zohrab ise başı taşla ezilerek...

Aylar yıllar geçecek, I. Dünya Savaşı sonrası mütareke yapılması ardından Osmanlı Sosyalist Fırkası üyeleri de İstanbul’a dönmeye başlayacaklardı. Osmanlı Sosyalist Fırkası kurucusu Hüseyin Hilmi de onlar arasındaydı. Mütareke dönemi İstanbul’unda Türkiye Sosyalist Fırkası’nı kuran Hüseyin Hilmi Sosyalist Enternasyonal’in Bern toplantısına rapor sunuyordu. Rapora göre, İştirak’in kapatılması ardından Jön Türk Komitesi (İttihat ve Terakki), engizisyoncuları hatırlatan işkencelerden geçirdikten sonra bütün parti üyelerini Anadolu illerine sürgüne yolladı, bu işkenceler birkaç yoldaşın hayatına mal oluyor ve sağ kalanlardan bazıları da sakat kalıyordu.

Sürgündeki üyelerse I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde “Türkiye’nin savaşa katılmasını, devrin katil hükümetini, hükümdar ve meclisler nezdinde telgraflarla” protesto ediyordu. Jön

Türk hükümetiyse “cinayet bataklığına gömüldükçe gömülecek, Ermenileri katletmeye, Rumları sınır dışı etmeye, Araplara da baskı yapmaya” başlayacaktı. 1918’e kadar bu cinayetleri yılmadan protesto eden fırka üyelerinin her ay sürgün mahallini değiştirilecek, jandarma kırbacı altında yürütülecek, yaşam koşulları daha da ağırlaştırılacaktı.

“Mustafa Kemal’in milliyetçi eylemi sendikalarımızla ilişkiyi engelliyor”

Mütareke sonrasıysa “hayatta kalan ve katlandıkları eziyetlere rağmen sosyalizmin kutsal coşkusu içlerinde muhafaza etmiş olan” üyeler, başta başkanları olmak üzere İstanbul’a dönecekti. Sendika toplanmaya, üyelerine yeniden ulaşmaya çalışacaktı ancak ortada bir sorun vardı, savaş sona ermemiştir:

“Mustafa Kemal’in milliyetçi eylemi, sanayiden çok bir tarım ülkesi olan Türkiye’de büyük önem taşıyan illerdeki sendikalarımızla ilişki kurmamızı şimdilik engelliyor. Anadolu’da barış yeniden sağlanır sağlanmaz oradaki faaliyet alanımızı genişletmek için azami çabayı harcayacağız.”

Hüseyin Hilmi ise umutluydu, “Bugün güçsüzüz ama yarın güçlü olacağız. Çünkü sosyalizme inancımız sarsılmaz ve içimizdeki sosyalizm kutsal ateşi sönmez” diyordu. Agos’ta Emre Can Dağlıoğlu’nun sorularını yanıtlayan Selçuk Gürsoy’a göre Hüseyin Hilmi, tam da grevler örgütlemeye başladığı ve siyaseten etkili olduğu bir döneme giriyordu. Ancak 1922’de İstanbul Fatih’te öldürülecekti. Arkasındaysa Gürsoy’un da dediği gibi bir belirsizlik bırakarak: “Maalesef daha fazla bilgimiz yok, çünkü Osmanlı arşivlerinde Hüseyin Hilmi’yle ve OSF’yle ilgili tasnif edilmiş pek belge yok...”

Kaynak: bianet.org

